

شیعه پژوهی در چین

پروفسور لیو جیا فونگ^۱

سید جلال امام^۲

چکیده

مطالعات و پژوهش‌ها درباره مذهب تشیع بعد از پیروزی انقلاب ۱۹۷۸ ایران وارد یک مرحله کاملاً جدیدی شده و در غرب، این پژوهش‌ها با فراگیری ابعاد مختلف مذهب شیعه و سریع در حال انجام است. اما در چین به دلایل متعدد از جمله محدودیت‌های دین پژوهی در یک جامعه کمونیستی، دیرتر و کم‌رمق‌تر شروع شده است. با این حال در سه دهه اخیر به همت دین پژوهان و اسلام‌شناسان چینی، مقالات و کتاب‌هایی با موضوع تشیع، تاریخ و تفکر شیعه در چین منتشر شده است.

فرصت کنونی برای شناساندن مکتب تشیع در شرق، نیازمند شناخت آن و ارتباط برقرار پیدا کردن با آن است و در این زمینه می‌توان به نیازهای پژوهشی مربوط به شیعه و دیدگاه مردمان و اندیشمندان

تاریخ دریافت ۱۳۸۹/۷/۱۱ تاریخ تصویب ۱۳۹۰/۴/۱۵

1. liu jia feng

۲. دانشجوی دکتری رشته تاریخ، دانشگاه مرکزی چین، شهر ووهان

China-Wuhan-Huazhong Normal University.
中国武汉华中师范大学

مختلف را شناخت تا مدیریت بهتری برای این فرصت صورت گیرد. در این نوشتار با روش توصیفی و براساس یک تحقیق میدانی به معرفی اقدامات آنان در این زمینه پرداخته خواهد شد. مهمترین فعالیت‌ها و پژوهش‌های علمی آنان در سه محور کتاب‌ها، مقاله‌ها و پایان‌نامه‌ها بررسی شده است که نشان‌گر توجه مناسب آنان به این مذهب و تأثیرهای آن است.

واژگان کلیدی

چین، سیاست درهای باز، شیعه پژوهی، شیعه پژوهان چینی

مقدمه

آنچه در قرن گذشته و به هنگام نزاع مکتب‌های فکری و سیاسی در خاورمیانه با عنوان اسلام سیاسی مطرح شد و با پیروزی انقلاب ۱۹۷۹ ایران و به دنبال آن عوض شدن معادلات سیاسی جهان به اوج رسید، بیانگر اهمیت و جایگاه مهم باورهای دینی مسلمانان بود که نگاه‌های زیادی را در تمام جهان به سوی خود جلب کرد و پژوهشگران را فراخواند تا دین اسلام و باورهای دینی مسلمانان را از نو مورد بازشناسی قرار دهند. تاسیس شاخه‌های علمی نظیر شرق، اسلام و شیعه‌شناسی، تالیف صدها کتاب، مقاله و رساله و راه اندازی مراکز و موسسات مطالعاتی همچون مطالعات خاورمیانه، مطالعات شیعه‌شناسی، تنها بخشی از اقداماتی بود که در غرب به منظور شناخت پایه‌های فکری و درک باورهای دینی و مذهبی مسلمانان و بویژه شیعیان انجام گرفت. مطالعات به گونه‌ای سریع و در عین حال فراگیر در تمامی ابعاد مذهب تشیع پیش رفت که حتی دانش پژوهان و محققان جهان اسلام، گاه مطالعه کتب و مقالات غربی را گریز ناپذیر یافتند و بر تحقیقات بومی خود ترجیح دادند.

اما در شرق دنیای اسلام (شرق و جنوب شرق آسیا)، و در گزینه مورد مطالعه مان یعنی چین پژوهش‌های شیعه‌شناسی با تاخیر شروع شد و به کندی پیش رفت.

محققان چینی به دلایل زیاد از جمله محدودیت‌های موجود کمتر فرصت یافتند تا درباره شیعه قلم بزنند. بررسی دلایل آن در پایان همین نوشتار خواهد آمد؛ اما اجمالا اینکه آن زمان که غرب به دلیل جنبش‌ها و تحركات برخی از عالمان مسلمان در ایران و مصر^۱، با مفاهیم اسلام سیاسی و در یک کلام با دنیای اسلام مدرن آشنا می‌شد، چین؛ به جامه عمل پوشاندن به آموزه‌های مکتب کمونیسم روی آورده بود و ارتباطش را نه تنها با «دنیای اسلام»، بلکه با «دنیای دین» قطع کرده بود. و آن زمان که انقلاب مبتنی بر عقاید و اندیشه مذهب تشیع در ایران به پیروزی رسید و در کانون توجه رسانه‌های جهان قرار گرفت، محققان چینی هنوز به طور کامل از بند محدودیت‌های دوران تعصب مکتبی و انقلاب فرهنگی^۲ رهایی نیافته بودند.

در اوایل دهه هشتاد قرن گذشته بود که سیاست مداران چین، پس از درگذشت مائو، تصمیم به کم کردن محدودیت‌ها و باز کردن درها گرفتند و راه را برای رشد و شکوفایی - که امروز در چین اتفاق افتاده - هموار کردند. محدودیت‌هایی که هنوز کاملا برطرف نشده و راهی که هنوز به پایان نرسیده است.

به هر روی همزمان با اجرایی شدن سیاست درهای باز^۳ و در عین حال همزمان با آغازین سالهای پیروزی انقلاب اسلامی ایران و جهانگیر شدن نام و صدای شیعیان خاورمیانه، واژه «شی یه»^۴ کم و بیش در میان مقالات و تحقیقات چینی ظاهر شد و

۱. اقدامات سید جمال، محمد عبده، اخوان المسلمین و ...

۲. انقلاب فرهنگی چین اقداماتی است که گروهی به رهبری همسر مائو از ۱۹۶۶ تا ۱۹۷۶ برای تصفیه نظام و تفکر حاکم از مخالفان انجام دادند.

۳. این اصطلاح مربوط به اقداماتی است که به رهبری دنگ شیائو پینگ (به چینی 邓小平) در اوایل دهه هشتاد قرن بیستم در چین انجام شد و تا کنون نیز ادامه دارد که به شکوفایی اقتصادی و در پی آن دستیابی چین به موفقیت در دیگر عرصه‌ها انجامیده است.

۴. در زبان چینی اصطلاح «什叶派» به فارسی «شی یه پی»، تلفظ به انگلیسی «Shi ye pai» برای کلمه «فرقه تشیع» یا «فرقه شیعه» استفاده می‌شود. این اصطلاح شامل سه کلمه است. دو کلمه اول

چینی‌ها با فرقه‌ای از دین اسلام به نام تشیع آشنا شدند. این آشنایی و کنجکاوای دین‌پژوهان چینی، به تدوین و نشر مقالات و کتاب‌هایی پیرامون مذهب تشیع انجامیده است. البته می‌توان گفت که مقالات، پایان‌نامه‌ها و کتابهایی که با موضوع تشیع، تاریخ و تفکر آن تاکنون در چین طی سه دهه گذشته نگاشته شده‌اند در حکم معرفی مذهب بوده‌اند و نه چیزی بیش از آن. این مقالات معمولاً در نشریاتی نظیر «جهان عرب»^۱، «پژوهش‌های ادیان جهان»^۲، «غرب آسیا و آفریقا»^۳، «فرهنگ ادیان جهان»^۴، «علوم اجتماعی نینگ‌شیا»^۵، «کنکاش‌های بین‌المللی»^۶، «روابط بین‌المللی معاصر»^۷ و ... به چاپ رسیده‌اند که تعداد معدودی از آنها تخصصی دین‌پژوهی است.

هدف این نوشتار نگاهی اجمالی به موضوعات و عناوین پژوهش‌هایی است که در چین انجام شده است. نیز معرفی محققانی که دستی در پژوهش پیرامون مذهب تشیع دارند. از این رو نقد و بررسی محتوایی مطالعات را به فرصتی دیگر واگذار می‌شود. لازم به یادآوری است که نویسنده این نوشتار به متن کامل برخی از پژوهش‌ها دسترسی نداشته است. در عین حال به نظر می‌رسد که مهمترین و بلکه قریب به اتفاق پژوهش‌های انجام شده در سه دهه گذشته در اینجا معرفی شوند. ناگفته نماند که مقالات کوتاه روزنامه‌ها و مجلات غیرعلمی شامل پژوهش ما نمی‌شود.

یعنی «شی» و «یه» در واقع برگردان واژه «شیعه» است و کلمه «پی» به معنای فرقه، گروه، مذهب و مکتب است.

1. 阿拉伯世界
2. 世界宗教研究
3. 西亚非洲
4. 世界宗教文化
5. 宁夏社会科学
6. 国际论坛
7. 现代国际关系

۱) مقالات

فتح باب پژوهش‌ها در چین درباره مذهب تشیع توسط افرادی نظیر جو زنگ چون^۱ و وانگ خوای دا^۲ انجام شد. آقای جو از محققان دانشکده علوم اجتماعی پکن و بیشتر تحقیقاتش در رابطه با غرب آسیاست^۳. او در سال ۱۹۸۰ و در آغازین سالهای پیروزی انقلاب ایران ابتدا مقاله «نقش مذهب تشیع در تاریخ ایران» را منتشر کرد. نویسنده مختصری از چگونگی شکل‌گیری مذهب را بیان کرده و در ادامه بخش عمده مقاله به تاریخ معاصر شیعه اختصاص داده شده است که طی آن حوادث انقلاب اسلامی ایران بیان شده است. در پایان نویسنده برخی عقاید شیعه را بررسی نموده است. همو در همان سال مقاله‌ای با عنوان «مذهب تشیع و فرقه‌های آن» را نوشت که در دو شماره در نشریه غرب آسیا و آفریقا به چاپ رسید.

آقای وانگ نیز تحقیقات گسترده‌ای در رابطه با اسلام و تشیع داشته است. از اولین تحقیقات وی در رابطه با تشیع می‌توان به مقاله «فرقه تشیع» منتشر شده در سال ۱۹۸۲ اشاره نمود. وی در سال ۱۹۹۲ به همراه نویسندگان دیگر کتاب «تاریخ اسلام»^۴ و در سال ۱۹۹۴ کتاب «فرقه‌های دین اسلام» را منتشر کرد که فصل سوم آن به مذهب تشیع اختصاص دارد. در این فصل تمامی فرق تشیع شامل امامیه، زیدیه، اسماعیلیه پرداخته و در انتهای فصل فرق علوی و علی‌اللهی را نیز معرفی نموده است.

پژوهش‌هایی که در این سی سال گذشته در چین درباره تشیع انجام شده است

1. 赵增泉

2. 王怀德

۳. وی علاوه بر تحقیقات پیرامون اسلام و تشیع، به همراه چند نویسنده دیگر کتابی با عنوان فراز و فرود سلسله پهلوی به رشته تحریر درآورده است.

۴. کتاب تاریخ اسلام در پانصد صفحه توسط انتشارات خلق نینگ شیا منتشر شده که در نوع خود کتاب جامعی پیرامون تاریخ اسلام از آغاز تا تحرکات مسلمانان در دوران معاصر است.

را می توان به چند دسته تقسیم بندی نمود. یک دسته از مقالات در رابطه با تاریخ شکل گیری مذهب، و مبانی فقهی و کلامی آن است. از این گروه می توان از مقالاتی همچون «شکل گیری مذهب تشیع» نوشته لیو یوئه چین^۱ در سال ۱۹۸۲، و همچنین «خاستگاه تشیع» نوشته چن ان مینگ^۲ در سال ۱۹۸۸ نام برد. راجع به تاریخ تشیع همچنین می توان به مقالات «شیعه و دودمان عباسیان» نوشته مو شیانگ یون^۳ در سال ۱۹۸۷ و «شیعه در زمان بنی امیه» نوشته یکی از مسلمانان چین به نام مروان در سال ۱۹۸۹ اشاره نمود.

مقاله دیگری که تاریخ معاصر شیعیان از عصر صفوی را بررسی نموده با نام «تاریخ تحولات تشیع در ایران» توسط جو شیه فن^۴ در سال ۲۰۰۶ به چاپ رسید. آقای جو از جمله محققان اسلام و تشیع است. او کتابی به نام «زبان خدا، معرفی اجمالی قرآن» را در سال ۱۹۹۴ منتشر کرد. مقاله تاریخ تحولات تشیع آقای جو به بررسی مذهب تشیع و اوضاع سیاسی ایران از استقرار صفویان به بعد می پردازد. او مذهب تشیع در ایران را مذهبی وارداتی می داند و می نویسد تشیع توسط علمای عراق و لبنان در آغاز عصر صفوی به ایران آورده شد.^۵

درباره دولت های شیعی در طول تاریخ به استثنای صفویان، دیگر دولت های جایی در تحقیقات چینی ندارند. در این باره وانگ پینگ^۶ مطالعات زیادی راجع به حکومت صفویان دارد. او در سال ۲۰۰۹ «روابط خارجی صفویان با گورکانیان» را منتشر نمود. همو همچنین مقاله ای با عنوان «مسئله اقوام ایرانی در قرن ۱۶ و ۱۷»

1. 刘月琴

2. 陈恩明

3. 穆祥云

4. 周燮藩

5. 周燮藩，《什叶派伊斯兰教在伊朗的历史演变》，西北第二民族学院学报，2006 第3期

6. 王平

به اقوام ترکمن و نقش آنها در دولت صفوی پرداخته است.^۱ پایان نامه آقای وانگ نیز در رابطه با دولت صفویان است که خواهد آمد.

پیرامون تاریخ شکل‌گیری کلام و فقه شیعه نیز تحقیقاتی انجام شده است. در همین رابطه می‌توان از مقاله جدیدی که در سال ۲۰۰۸ با عنوان «بررسی تشیع دوازده امامی» توسط چنگ تونگ^۲ نوشته شد یاد کرد که به بررسی تاریخ عصر حضور امامان و مبانی اعتقادی شیعه پیرامون دوازده امام پرداخته است. آقای چنگ نیز از کسانی است که تحقیقات دیگری در رابطه با تشیع داشته و در ضمن پایان نامه دکتری او در رابطه با تاریخ تشیع بوده که معرفی خواهد شد.

همچنین از این دست خانم وانگ یو جیه^۳ مقاله «حکومت فقیهان، ریشه تاریخی و مشکلات کنونی» را در سال ۲۰۰۲ به رشته تحریر در آورد. وی که تحقیقات طولانی مدتی درباره تاریخ ایران، و مذهب تشیع، و خاورمیانه دارد در سال ۲۰۰۴ مقاله «نزاع دو فرقه شیعی (اخباریون و اصولیون)» به اختلافات درون مذهبی شیعه پرداخته و پیامدهای آن را بررسی کرده است. همو پیش از این در سال ۱۹۹۹ مقاله‌ای با نام «عاشورای شیعیان» منتشر کرده بود. درباره کتاب و پایان نامه خانم وانگ مطالبی خواهد آمد.

در سال ۲۰۰۰ خانم لین خوان پینگ^۴ طی مقاله «شکل‌گیری و ساختار نهاد مرجعیت تقلید در تشیع و اهمیت آن» دلایل فقهی و کلامی شیعه برای تقلید از مرجعیت و نیز روند شکل‌گیری آن و در نهایت تحکیم جایگاه آن بعد از انقلاب ایران را بررسی کرده است. خانم لین درباره ایران مطالعات زیادی داشته و مقالات دیگری از جمله اصلاحات رضاخان، رابطه ایران و دنیای اسلام، ایران قرن بیستم و ... دارد.

1. 王平, 16、17世纪伊朗部落问题初探, 西南大学学报, 第33期, 1页。
2. 程彤
3. 王宇洁
4. 蔺焕萍

فقه و مسائل فقهی شیعه هنوز برای محققان چینی نا اشناست. تنها متن کوتاهی از علامه طباطبایی در رابطه با «متعه» توسط مین ون جیه به زبان چینی برگردانده شده و در مقاله کوتاهی با عنوان «منشاء متعه در مذهب تشیع» در سال ۲۰۰۲ منتشر شده است.

در رابطه با مقایسه مذاهب اسلامی با همدیگر و بیان وجه تشابه و تمایز آنها آقای چن ان مینگ که پیش از این نامش گفته آمد، در سال ۱۹۸۴ مقاله ای با عنوان «تفاوت فرقه شیعه با فرقه اهل سنت» منتشر کرد. نیز مقاله دیگری با نام «تسنن، تشیع، و تصوف» توسط وانگ خوی دا در سال ۱۹۹۲ به چاپ رسید.

گروه دیگری از مقالات مربوط به تشیع در ایران و دلیل رسمیت مذهب تشیع در این کشور است. در سال ۱۹۸۰ آقای جوزنگ چوان که از پیشگامان پژوهش درباره شیعه است و ذکر او گذشت مقاله ای با عنوان «نقش تشیع در تاریخ ایران» نوشت. در این مقاله نسبتا بلند، نویسنده به نقش ایرانیان در قرون اولیه اسلام پرداخته، پس از این ایران عصر صفوی را بررسی نموده و در نهایت ایران پس از انقلاب اسلامی و تاثیر و اثر متقابل آن با مذهب تشیع را مورد کنکاش قرار داده است.

در سال ۱۹۹۳ مقاله ای بنام «علل تبدیل شدن تشیع به مذهب رسمی ایران» توسط لی چینگ^۱ منتشر شد. آقای لی معتقد است که دو دلیل مهم در انتخاب مذهب تشیع برای ایرانیان در قرن شانزدهم می توان عنوان کرد. یکی زمینه قبلی و آمادگی مردم ایران برای قبول مذهب تشیع؛ که همانا تعصب ایرانی ها در مقابل مذهب عرب هایی که کشورشان را فتح کرده بودند. دوم، دلیلی که به قرن شانزدهم باز می گردد و آن اینکه صفویان برای یک دست کردن و متحد کردن ایرانی ها در مقابل عثمانی های سنی مذهب، نیاز به مذهب رسمی جدیدی داشتند که تشیع بهترین گزینه بود.^۲

۱. 李勤

۲. 李勤，《十叶派成为伊朗国教的原因初探》，云南师范大学学报哲学社会科学版，19

آقای چن گانگ^۱ نیز در همین سال طی مقاله «رواج تشیع در سرزمین فارس و علت آن» بستر فرهنگی ایران قبل از اسلام و پس از آن شکل‌گیری مذهب تشیع و نفوذ آن به ایران و گسترش و رسمیت آن را بررسی می‌کند. نیز در همین رابطه می‌توان به مقاله لی یانگ^۲ با نام «سخنی پیرامون استقرار تشیع در کشور ایران» در سال ۲۰۰۲ اشاره نمود. در سال ۲۰۰۷ مقاله «اسلامی کردن ایران و ایرانی کردن اسلام» توسط آقای وو چنگ به چاپ رسید که طی آن به دو مقوله ورود اسلام به ایران (اسلامی شدن ایران) و بعد از آن به چگونگی پذیرش اسلام توسط ایران بر اساس شرایط موجود در فرهنگ ایرانی (ایرانی شدن اسلام) پرداخته است.

البته درباره انقلاب ایران تحقیقات زیادی صورت گرفته است، اما از آنجا که جهت‌گیری برخی از آنها، تحقیق پیرامون تشیع نبوده از ذکر آنها خودداری می‌شود. درباره فرقه‌های تشیع نیز تحقیقات چندانی انجام نشده است. در رابطه با زیدیه یک پایان‌نامه کارشناسی ارشد است که بعد از این معرفی خواهیم کرد. درباره شیخیه اخیراً در سال ۲۰۱۰ مقاله‌ای بنام «شیخیه و اندیشه سیاسی آن» توسط وانگ فنگ منتشر شده است.

در اینجا خوب است به تحقیقات گسترده‌ای که در رابطه با بهائیت انجام شده نگاهی انداخته شود. البته اینکه بهائیت فرقه‌ای از تشیع هست یا خیر بحثی است که در جای خود باید طرح شود، اما از آن جهت که بهائیت از درون شیعه امامیه بیرون آمده و جزئی از تحولات تاریخ و تفکر شیعه به حساب می‌آید و نیز برای آگاهی از وضعیت تبلیغ مذهب بهائیت به روش جدید، یعنی روی آوردن به سرمایه‌گذاری پیرامون تحقیقات دانشگاهی، لازم است در اینجا به مطالعات انجام شده نگاهی گذرا صورت گیرد. در چند سال اخیر مقالات و پایان‌نامه‌های متعددی موضوع خود

93, 第6期。

1. 陈刚
2. 李阳

را به این مذهب نوپا اختصاص داده اند. البته نشست‌های تبلیغی^۱ این مذهب به صورت پراکنده در چین برگزار می‌شود و سرمایه‌گذاری برای تحقیق پیرامون مذهب و ترجمه متون تحقیقی و منابع به زبان چینی نیز در راستای تبلیغ گسترده رهبران بهائیت است. از اظهار نظر محققان چینی در رابطه با بهائیت به نظر می‌رسد شعارهای مبلغان این مذهب به خوبی توانسته است نظر این محققان را جلب نماید. شعارهایی نظیر: همه انسان‌ها از یک خانواده‌اند، سرچشمه همه ادیان یکی است، خدا برای همه است، تعصب مذهبی هرگز و...، که البته به عنوان مبانی کلامی این مذهب نیز تلقی می‌شود.

از اولین مقالات منتشر شده راجع به بهائیت مقاله مین جیا بین در سال ۱۹۹۱ با عنوان «بهائیت، مارکسیسم و نظریه عمومی تکامل» است. در دهه اخیر تحقیقات راجع به بهائیت با چاشنی تبلیغ همراه شده است که می‌توان به مقاله «بهائیت، دکتربین مذهبی منحصر به فرد در ادیان حاضر» توسط سی‌دا گویی^۲ منتشر شده در سال ۲۰۰۵ اشاره نمود. او در معرفی مقاله می‌نویسد که مذهب بهائیت در زمان معاصر به دلیل فراخواندن مذهب‌ها به پرهیز از تعصب مذهبی منحصر به فرد است. وی در همان سال در مقاله‌ای با نام «بهائیت و جهان وطنی»^۳ ظرفیت‌های موجود در بهائیت به عنوان یک دین مدرن را بررسی نمود. همو مقاله دیگری تحت عنوان «کنفوسیوس و بهائیت» در سال ۲۰۰۷ منتشر کرد که در واقع یک مطالعه تطبیقی بین این دو مکتب می‌باشد. مقاله «بهائیت و مدرنیته» نوشته لی‌وی جین که در سال ۲۰۰۴ منتشر شد به فاکتورهای موجود در دیانت بهائیت اشاره می‌کند که با دنیای مدرن همخوانی دارد. فاکتورهایی نظیر آسان بودن مراسم و مناسک دینی،

۱. در چین تبلیغ دین ممنوع است اما این امر از طریق برگزاری جشن‌ها یا اعیاد مذهبی، نشست‌های تخصصی و غیره امکان‌پذیر می‌شود.

۲. 蔡德贵

۳. cosmopolitanism

دموکراتیک بودن تشکیلات آن، هماهنگی با دنیای سیاست و اقتصاد کنونی و غیره از فاکتورهایی است که این مذهب برخوردار است.^۱

گروه دیگری از تحقیقات در رابطه با شیعیان منطقه است. به خصوص شیعیان عراق - بعد از سرنگونی صدام - و شیعیان لبنان - بعد از جنگهای داخلی - که نقش مهمی در اوضاع سیاسی بازی کرده اند. از کسانی که تحقیقات زیادی راجع به شیعیان خاورمیانه انجام داده است می‌توان به لی فو چوان^۲ اشاره نمود. جدای از پایان نامه دکتری وی که در رابطه با مسائل لبنان بوده، دو مقاله درباره شیعیان عراق منتشر کرده است. در سال ۲۰۰۵ «مراحل توسعه تحركات شیعیان عراق و ویژگی‌های آن» را نوشت که نویسنده معتقد است که شیعیان معاصر عراق چهار دوره تاریخی را طی کرده اند. از ۱۹۵۸ تا ۱۹۷۸ دوره گسترش، تا ۱۹۸۹ دوره جنگ و خشونت، تا ۲۰۰۳ دوره مصلحت‌گرایی و پس از آن دوره فعالیت سیاسی. مقاله دیگر وی با نام «نقش سیاسی علمای شیعه عراق» که در سال ۲۰۰۶ منتشر شده است به نقش علما به ویژه شهید صدر پرداخته شده است. هم‌اواخر در سال ۲۰۰۹ مقاله ای پیرامون «شیعیان عربستان» نوشته و طی آن به بررسی اوضاع شیعیان عربستان قبل و بعد از پیروزی انقلاب ایران پرداخته است. در همین سال آقای لی همچنین در مقاله «درآمدی بر مسئله شیعیان بحرین» شرایط شیعیان لبنان تحت حاکمیت خاندان خلیفه را تحلیل و بررسی کرده است.

درباره شیعیان لبنان همچنین می‌توان به مقاله «موسی صدر و فرقه تشیع در لبنان» نوشته آقای وو بینگ بینگ^۳ اشاره نمود که در سال ۲۰۰۳ منتشر شد. و که از کتابش در رابطه با تشیع سخن خواهیم گفت در سال ۲۰۰۹ مقاله ای پیرامون «هویت جمعی شیعیان لبنان» منتشر کرده است. در همین رابطه مقاله «لبنان، فرقه

1. 李维建, 巴哈伊信仰与现代性, 文史哲, 2004, 第1期。

2. 李福泉

3. 吴冰冰

شیعه و جنبش عمل» نوشته چن خا فونگ^۱ در سال ۱۹۸۵ منتشر شد. همچنین خانم وانگ یو جیه در سال‌های ۲۰۰۰ و ۲۰۰۳ دو مقاله با عناوین «حزب‌الله لبنان، پیدایش و توسعه نفوذ» و «فاکتور شیعه در سیاست لبنان» را منتشر کرد. در همین زمینه آقای وو یون گویی^۲ که یکی از پرکارترین محققان چینی در زمینه اسلام، فقه اسلام و نیز تشیع است، مقاله‌ای با نام «بحثی درباره حزب‌الله لبنان» در سال ۱۹۹۷ به چاپ رسانید. از دیگر تحقیقات آقای وو در رابطه با تشیع فصلی از کتاب «اسلام معاصر، تفکرات و تحركات»^۳ است که به شیعیان عراق اختصاص دارد.^۴

علاوه بر اینها، جو زنگ چوان که نام او برده شد، در سال ۱۹۸۲ «تفکر شیعه و جایگاه آن در زندگی اجتماعی غرب آسیا» را به رشته تحریر درآورد و طی آن به بررسی تاثیر مذهب تشیع در امور سیاسی شیعیان خاورمیانه پرداخت.

یک مقاله نیز پیرامون آنچه که در اصطلاح سیاسی به هلال شیعی معروف است با نام «هلال شیعی، ظهور اسلام سیاسی» توسط آقای وانگ بو^۵ در سال ۲۰۰۹ منتشر شد که طی آن تاثیرات قدرت گرفتن شیعیان در ایران و عراق بر اوضاع منطقه را بررسی نموده است.

گروه آخر مقالات مربوط به بررسی اندیشه‌های متفکران شیعی است. در تحقیقاتی که در چین انجام شده در میان متفکران شیعه درباره امام خمینی، محمد باقر صدر و نیز امام موسی صدر تحقیقات متعددی صورت گرفته است. البته برخی از آنها با رویکرد سیاسی انجام شده اند و نویسنده چندان توجهی به مذهب و اندیشه‌های مذهبی نداشته است. به هر روی از این دست مقالات می‌توان به مقاله «مبانی

1. 陈和丰

2. 吴云贵

3. 吴云贵与周燮藩，近现代伊斯兰思潮与运动，社会科学文献出版社，2000.

۴. آقای وو کتاب را به همراه آقای جو شیه فن نوشته است.

5. 汪波

اصلی خمینیسم و ویژگی‌های آن» نوشته جی کی یون^۱ اشاره کرد. آقای جی مطالعات زیادی درباره انقلاب ایران داشته و درباره دیگر شخصیت‌ها هم تحقیقاتی منتشر کرده است که می‌توان به «نظریه پرداز جوان انقلاب اسلامی ایران، علی شریعتی» و «نظریه‌پرداز بنیاد گرای انقلاب اسلامی ایران، نواب صفوی» اشاره نمود. درباره شهید صدر، لی پینگ تاو^۲ دو مقاله در سالهای ۲۰۰۶ و ۲۰۰۷ با عناوین «محمد باقر صدر و اقتصاد اسلامی» و «محمد باقر صدر و انقلاب اسلامی ایران» را منتشر کرد که تاثیر تفکرات شهید صدر بر انقلاب اسلامی ایران و اقتصاد اسلامی پرداخته است. راجع به شخصیت‌های شیعه نیز می‌توان به مقاله «متفکر بزرگ معاصر شیعه، علامه طباطبایی» نوشته مین ون جیه^۳ اشاره نمود که در سال ۲۰۰۴ منتشر شد.

در اینجا چند تحقیق که در رابطه با شیعیان چین انجام شده معرفی می‌گردد. گرچه سخن از شیعیان چینی به فرصتی دیگر می‌گذاریم و انشاءالله در مقال دیگری به کم و کیف آن به تفصیل خواهیم پرداخت، اما اجمالاً اینکه در کشور چین در قسمت جنوبی ایالت سین کیانگ تعداد معدودی از شیعیان دوازده امامی حضور دارند که البته جمعیتشان به دلیل محدودیت‌های فراوان در دسترسی به آنها مشخص نیست. علاوه بر آنها قوم تاجیک که ساکن مناطق جنوبی تر سین کیانگ واقع در مرز پاکستان هستند به مذهب تشیع اسماعیلی معتقدند. می‌توان افزود تعدادی از پیروان طریقت‌های صوفیه که اخیراً برخی از آنها به مذهب تشیع گرایش پیدا کرده‌اند.

در مورد شیعیان چین اولین تحقیق می‌توان به مقاله آقای ما تونگ^۴ اشاره کرد که با نام «شیعیان شمال غرب چین و آثار آن» اشاره نمود. این مقاله در سال ۱۹۸۹

۱. آقای 冀开运 دکترای تاریخ و متخصص مسائل خاورمیانه است و در این باره تحقیقات زیادی انجام داده است. وی سفرهای متعددی به ایران داشته و در دانشگاه تهران سخنرانی کرده است.

۲. 李鹏涛

۳. 敏文杰

۴. 马通

منتشر شد. ما تونگ یکی از محققین پرکار در زمینه مسلمانان چین است. مهمترین اثر او کتاب «تاریخ مذهب‌های اسلامی و فرقه‌های صوفیه چین» است که به تفصیل درباره تمامی فرقه‌های اسلامی در چین سخن گفته است.

درباره شیعیان سین کیانگ مقاله جدیدی در سال ۲۰۱۰ توسط یکی از دانشجویان مسلمان ساکن جنوب سین کیانگ با عنوان «شیعیان سین کیانگ» منتشر شده است که به بررسی وضعیت شیعیان در ایالت سین کیانگ پرداخته است. نویسنده در این مقاله به شرح ورود مذهب تشیع به سین کیانگ پرداخته و می‌نویسد که از قرن شانزدهم به بعد در دوره حکومت سعیدیان در جنوب سین کیانگ به دلیل قرابت خونی با بابریان هند، رفت و آمد بین این دو حکومت زیاد شد و مذهب تشیع شمال هند و پاکستان کنونی بر این منطقه تاثیر گذاشت و سبب ورود مذهب تشیع به سین کیانگ شد.^۱

۲) پایان نامه‌ها

بررسی پایان نامه از یک سو می‌تواند حاکی از دغدغه فکری دانشجویان و از سویی دیگر حاکی از جهت‌گیری نظام آموزشی و حتی جهت‌گیری سیاسی نظام حاکم درباره مطالعات دینی و مذهبی باشد. از این رو در این فرصت به پایان نامه‌هایی که با موضوع تشیع نگاشته شده‌اند، پرداخته خواهد شد.

۱- پایان نامه دکتری آقای چنگ تونگ: «مفهوم مشروعیت و تشیع در ایران، از ورود مغولان تا استقرار صفویه»

یکی از مطالعاتی که در چین پیرامون مذهب تشیع انجام شده، پایان نامه آقای چنگ است که در سال ۲۰۰۳ در دانشگاه پکن دفاع شد. نویسنده از نظرگاه خویش دوره ای بسیار مهم از تاریخ ایران را انتخاب نموده است و این دوره را نقطه عطف

1. 阿布力米提·亚森, 试论新疆维吾尔族中的什叶派穆斯林, 北方民族大学学报(哲学社会科学版), 2010, 第92期, 2页。

در تاریخ سیاسی و مذهبی ایران می‌داند. نویسنده با بررسی لایه‌های مختلف جامعه ایران پس از مغول به چگونگی شکل‌گیری و انتخاب مذهب تشیع در ایران پرداخته است. وجه تمایز این رساله با سایر رساله‌ها این است که نویسنده در کنار منابع عربی و انگلیسی قادر به مطالعه کتاب‌های فارسی بوده است که البته کمتر دانشجویی چنین فرصتی را دارد.

۲- پایان نامه دکتری آقای وو بینگ بینگ: تشیع، ظهور اسلامی‌گرایی مدرن در سال ۲۰۰۳ در دانشکده زبان‌های خارجی دانشگاه پکن، آقای وو پایان نامه خود را با موضوع یادشده دفاع کرد و پس از آن در سال ۲۰۰۴ کتابی به همین نام را روانه بازار نمود. در بخش معرفی کتاب‌ها از این اثر سخن خواهد آمد.

۳- پایان نامه دکتری وانگ بینگ: روابط خارجی صفویان
نویسنده تحقیقات زیادی راجع به دودمان صفویان و تاریخ دوره صفوی دارد که از مقالات او نام برده شد. او در این پایان نامه به بررسی روابط خارجی سیاسی، فرهنگی و اقتصادی صفویان با دولت‌های دور و نزدیک خود پرداخته است. گرچه رویکرد رساله مذهب تشیع نیست اما از یک دولت شیعی و یک دوره تاریخی تشیع سخن می‌گوید.

۴- پایان نامه دکتری خانم وانگ یو جیه: «تشیع و اوضاع سیاسی معاصر خاورمیانه»

خانم وانگ پایان نامه خود را در سال ۱۹۹۹ دفاع کرده است. وی با تکیه بر نقش مذهب تشیع و جایگاه سیاسی شیعیان در منطقه خاورمیانه به بررسی و تحلیل معادلات سیاسی این منطقه پرداخته است.

۵- پایان نامه دکتری آقای وو چنگ: «تحقیقی درباره اندیشه امام خمینی و حکومت فقیهان»

این پایان نامه در سال ۲۰۰۴ دفاع شده است. البته موضوع پایان نامه مستقیماً

مربوط به تاریخ تشیع نیست اما به هر روی هم اندیشه امام خمینی و هم حکومت فقیهان مبتنی بر اندیشه شیعی است. نویسنده در پنج فصل شکل گیری اندیشه حکومت فقیهان و تشکیل حکومتی با محوریت ولایت فقیه را بررسی می‌کند.

۶- پایان نامه دکتری آقای لی فو چوان: «از حاشیه به مرکز، توسعه سیاسی

شیعیان لبنان»

منظور از حاشیه وضعیت شیعیان قبل از جنگ داخلی لبنان در سال ۱۹۷۵ است که از نظر سیاسی و اقتصادی و فرهنگی جایگاه مهمی نداشتند اما منظور از مرکز، قدرت گرفتن حزب الله در سالهای اخیر تحت حمایت‌های ایران است که در تنظیم اوضاع سیاسی لبنان نقش اصلی را ایفا می‌کند و در معادلات سیاسی لبنان در مرکز قرار دارد. در این پایان نامه از زعما و علما و نقش آنها به تفصیل سخن گفته شده است.

۷- پایان نامه دکتری پانگ شیو چنگ: «مبانی کلامی بهائیت، تطور تاریخی و

گسترش»

پایان نامه که در نه فصل و ۳۰۰ صفحه تدوین شده در سال ۲۰۰۹ دفاع شده است. نویسنده به صورت مفصل شکل گیری و تطور تاریخی و مراحل گسترش مذهب را بررسی نموده است.

۸- پایان نامه دکتری ون لی لی: «بررسی تطبیقی خلق عالم در بهائیت و ایجاد

عالم در تائوئیسم»

پایان نامه در سال ۲۰۰۸ در دانشگاه شن دونگ تدوین شده و نویسنده قصد دارد به چهار سوال پاسخ دهد. اول اینکه ویژگی خدا و تائو چیست و چرا این دو مکتب خلق را به آنها نسبت می‌دهند. دوم اینکه خدا چگونه عالم را خلق و تائو چگونه عالم را ایجاد کرده اند. سوم این که خدا چگونه عالمی و تائو چگونه عالمی را ایجاد کرده اند. چهارم اینکه رابطه خدا با عالم و رابطه تائو با عالم چگونه است،

اتحاد است یا افتراق.

۹- پایان نامه دکتری وانگ بو شیه^۱: «بازخوانی اندیشه بهاءالله»
پایان نامه در سال ۲۰۰۸ در دانشگاه شن دونگ دفاع شده است که به بررسی
اندیشه موسس مذهب بهائیت پرداخته است.

۱۰- پایان نامه کارشناسی ارشد لی وی جین^۲: «تاریخ تشیع زیدیه یمن»
پایان نامه که در سال ۲۰۰۱ دفاع شده در شش فصل تنظیم شده که طی آن به
معرفی و برآمدن زیدیه و پس از آن تاریخ تحولات زیدیه در یمن پرداخته است.
فصل‌های پایانی به اندیشه سیاسی زیدیه و تاثیرات آن بر یمن اختصاص یافته است.
۱۱- پایان نامه کارشناسی ارشد ما جینگ: «تحركات شیعیان عراق از ۱۹۱۴ تا
۱۹۵۸»

۱۲- پایان نامه کارشناسی ارشد لی فو چوان: «تحركات شیعیان عراق»
در سال ۲۰۰۵، پس از سرنگونی صدام و شروع فعالیت شیعیان عراق، آقای لی به
تحركات شیعیان عراق پرداخته و سهم آنان در سیاست عراق را بررسی نموده است.
۱۳- پایان نامه کارشناسی ارشد بی جینگ^۳: «گسترش بهائیت در آمریکا»
این پایان نامه در سال ۲۰۰۷ در دانشگاه سی چوان دفاع شده است. نویسنده
نفوذ و گسترش مذهب بهائیت را در آمریکا مورد بررسی قرار داده است.
۱۴- پایان نامه کارشناسی ارشد چنگ سی یو: «هماهنگی اندیشه دیانت
بهائیت»

پایان نامه در سال ۲۰۰۸ دفاع شده و نویسنده معتقد است که مذهب بهائیت به
عنوان یک دین برای برقراری یک جامعه هماهنگ نقش مهمی می‌تواند داشته
باشد. در دنیای کنونی و مشکلات فراوان آن بهائیت به عنوان فعالترین مذهب از

1. 王宝霞
2. 李维建
3. 李维建

عدالت، انصاف، آزادی، تحمل و مدار سخن می‌گوید.

۳) کتاب‌ها

۱- کتاب «فرقه تشیع»^۱

اولین کتابی که پیرامون مذهب شیعه در چین نوشته و منتشر شد کتاب «فرقه تشیع» است که توسط مرکز تحقیقات ادیان جهان در پکن انجام شد. این کتاب در سال ۱۹۸۳ یعنی در آغازین سالهای اجرای سیاست درهای باز و در عین حال همزمان با سالهای آغازین پیروزی انقلاب اسلامی ایران نوشته شده است. این اثر که در قطع جیبی عرضه شد، مروی کلی به اعتقادات شیعه دارد و در واقع یک معرفی اجمالی از تاریخ و کلام شیعه را در اختیار خواننده قرار می‌دهد.

۲- کتاب «تشیع؛ ظهور اسلامی گرایي مدرن»^۲

به نظر می‌رسد کامل‌ترین کتابی که تاکنون در چین با موضوع تاریخ، عقاید و به خصوص تفکر و متفکران سیاسی معاصر شیعه نوشته شده، کتاب آقای وو بینگ بینگ است. او که اکنون از اساتید و صاحب نظران درباره مسائل خاورمیانه در دانشگاه پکن است پایان نامه دکتری خویش را با نام تشیع، ظهور اسلام گرایي مدرن به چاپ رسانده است. در معرفی مقالات نیز به چند مقاله او پیرامون اوضاع سیاسی شیعیان منطقه اشاره شد. کتاب تشیع آقای وو که طرح جلد آن تصویری از حرم امام خمینی است در ۳۷۰ صفحه در سال ۲۰۰۴ توسط انتشارات علوم اجتماعی پکن منتشر شده است.

نویسنده - بنابر آنچه که خود در پایان کتاب آورده است - به زبان عربی آشناست و از سال ۱۹۹۶ برای تحصیل به کشور کویت رفته و در آنجا با مذهب تشیع آشنا و تحقیقات خود را در مورد تشیع آغاز نموده است. او پس از این به کشورهای دیگری

1. 什叶派伊斯兰教

2. 什叶派现代伊斯兰主义的兴起

از جمله سوریه رفته و تحقیقاتی را پیرامون اسلام و تشیع انجام داده است. بنابراین از نقاط مثبت کتاب وی استفاده از منابع عربی در کنار منابع انگلیسی است.

وی درباره نام کتاب و واژه «اسلام‌گرایی جدید» می‌نویسند: این واژه ناظر به حرکت اخوان المسلمین مصر است که اسلام را مترادف سیاست و سیاست را مساوی با اسلام می‌دانستند و در دنیای جدید، اسلام سیاسی را مطرح کردند. اسلام سیاسی که مصداق روشن آن انقلاب ۱۹۷۹ ایران است.

آقای وو در مقدمه کتاب بر اهمیت تحقیق پیرامون تشیع تأکید کرده و معتقد است که در کشورش درباره تشیع تحقیقات ناچیزی صورت گرفته و نیاز به بررسی‌های جدیدتری است. وی به تنها کتابی که پیش از این درباره مذهب تشیع نوشته شده یعنی کتاب «فرقه تشیع» چاپ شده در سال ۱۹۸۳ اشاره می‌کند و می‌نویسد که این کتاب چیزی نیست جز ترجمه متون انگلیسی و روسی به چینی که فقط آراء نویسندگان غربی در دهه هفتاد قرن بیستم را در بر دارد و تحولات جدید نیاز به تحقیقات جدید دارد. وی معتقد است که برای شناخت اسلام لازم است که شیعه و تاریخ آن در کنار تاریخ و تفکر فرقه اهل سنت مورد مطالعه قرار گیرد، این دو از هم جدا نیستند و درک تاریخ اسلام بدون مطالعه تاریخ شیعه ممکن نیست.

نویسنده در فصل اول به معرفی فرقه تشیع پرداخته و پس از آن تاریخ فرقه از ابتدا به همراه مبانی اعتقادات و سیستم مذهب تشیع را مورد بررسی قرار داده است. در فصل دوم تفکرات سیاسی شیعه و تحولات آن و جنبش‌های سیاسی عصر حاضر را بررسی شده‌اند. در فصل سوم با عنوان قیام امام خمینی و تفکرات وی روند قیام امام از پانزده خرداد تا پیروزی بهمن پنجاه و هفت را پی گیری کرده است. پس از این نویسنده به دیگر اندیشمندان و متفکران معاصر شیعه پرداخته است و دو فصل از فصل‌های پایانی کتابش را به شهید محمد باقر صدر و امام موسی صدر اختصاص داده است و پیرامون هر کدام از آنها در فصلی جداگانه اندیشه‌های سیاسی و

مذهبی آنها و میزان تاثیرگذاری آنها در حوزه سیاست جهان اسلام و خاورمیانه را بررسی نموده است که البته این از نقاط قوت کتاب به شمار می آید. در فصل ششم نویسنده به گسترش افکار سیاسی شیعه در دوران معاصر و تاثیر انقلاب ایران بر دیگر ملت های جهان پرداخته است و رویدادهای سیاسی ایران تا سال ۲۰۰۰ را بررسی نموده است.

صاحب اثر بر این عقیده است که تاریخ تشیع را می توان به چهار دوره تاریخی تقسیم نمود. دوره اول با عنوان عصر حضور امامان از وفات پیامبر تا غیبت امام دوازدهم، دوره دوم با عنوان شکل گیری فقه و کلام شیعی از غیبت صغری تا روی کار آمدن صفویان، دوره سوم با عنوان نهادینه شدن مذهب از آغاز صفویان تا جنبش تنباکو و در نهایت دوره چهارم با عنوان تحركات سیاسی معاصر از جنبش تنباکو تا پایان قرن بیستم. نویسنده با توجه به این چهار دوره تاریخی کتاب را در شش فصل ساماندهی کرده و به اقتضای هر دوره تاریخی تطورات و تحولات فکری و سیاسی و فراز و فرودهای آن را گاه به تفصیل و گاه به اختصار بیان نموده است.

نویسنده از کتاب تشیع هاینس هالم استفاده زیادی کرده و به لحاظ ساختاری شباهت زیادی به آن دارد. توضیح آنکه هر دو سیر تاریخی و شکل گیری فقه و کلام، تطور و در نهایت شکل گیری اندیشه های سیاسی در عصر صفویه را بررسی کرده اند. تفاوتی که این کتاب با کتاب تشیع آقای هاینز هالم دارد این که هالم به دلیل تخصصش در دیگر فرقه های شیعه یعنی زیدیه و اسماعیلیه، دو فصل آخر کتابش را به این دو فرقه اختصاص داده است. اما آقای وو بیشتر به تحركات سیاسی معاصر شیعه در سه کشور ایران، عراق و لبنان پرداخته و دو فصل از کتاب را به معرفی افکار و اندیشه های متفکران برجسته شیعه اختصاص داده است.

از مجموع کتاب چنین به دست می آید که به تصویر کشیدن حرکات سیاسی شیعه در دوران معاصر، عمق و گستردگی آنها دغدغه اصلی نویسنده بوده است. از

این رو یک چهارم از کتاب به تاریخ تشیع از ابتدا تا دوران معاصر و بقیه کتاب به تاریخ معاصر و سیاست و نقش شیعیان در معادلات سیاسی عصر حاضر در سه کشور ایران و عراق و لبنان اختصاص داده شده است. با توجه به رویکرد نویسنده به تحركات سیاسی شیعه، کتاب خود به خود به شیعه امامیه پرداخته و نیازی به پرداختن به دیگر فرقه‌ها یعنی زیدیه و اسماعیلیه نبوده است.

همانطور که گذشت نویسنده مدعی است از منابع انگلیسی و عربی بهره برده است. گرچه به دلیل عدم آشنایی با زبان فارسی نتوانسته زبان اصلی پرجمعیت‌ترین کشور شیعی را مورد استفاده قرار دهد. با این حال، منابع دست اول شیعی در این کتاب جایگاهی ندارد. از جمله منابعی که نویسنده در این کتاب استفاده کرده می‌توان به «تشیع» هانیز هالم، «تاریخ و کلام شیعه دوازده امامی» موجان مومن، «عقاید و ساختار شیعه» یانه ریچارد، «ایران عصر صفوی» راجر سیوری، «مطالعات شیعه در غرب» اتان کلبگ، «شیعه در اسلام» علامه طباطبایی، «تفکر سیاسی شیعه» فواد ابراهیم، «فلسفتنا» محمد باقر صدر، «عقاید شیعه امامیه» محمد حسین مظفر، «تشیع» حسین محمد جعفری، اشاره نمود.

در مجموع می‌توان گفت این اثر به منظور معرفی مذهب تشیع، زیربنای فکری و کلامی، تاریخ شکل‌گیری کلام و فقه شیعی، تطور آن در دوره‌های تاریخی و در نهایت شکل‌گیری اندیشه سیاسی شیعه در دوران معاصر نیاز خواننده را برطرف می‌کند. گرچه ناگفته پیداست که این کتاب یک تحقیق برون مذهبی است و ممکن است برخی تحلیل‌ها مطابق با عقاید شیعیان نباشد.

۳- کتاب «تاریخ ایران اسلامی»^۱

این کتاب نوشته خانم دکتر وانگ یو جیه است. وی دکترای فلسفه و از محققان

1. 伊朗伊斯兰史

مرکز تحقیق ادیان دانشکده علوم اجتماعی پکن است. خانم وانگ تحقیقات متعددی درباره اسلام و تشیع انجام داده و چند اثر دیگر نیز منتشر کرده است. پیش از این از مقالات وی در مورد نزاع اصولیین و اخباریین، عاشورا، تحکرات شیعیان لبنان و عراق نام برده شد. گذشت که پایان نامه دکتری خانم وانگ با عنوان « تشیع و اوضاع سیاسی معاصر خاورمیانه » نیز از دیگر تحقیقات وی درباره مذهب تشیع بوده است.

به هر روی این محقق پرکار در زمینه اسلام و تشیع کتاب خود را با عنوان «تاریخ ایران اسلامی» در یکصد و نود صفحه توسط انتشارات خلق ایالت نینگ شیا در سال ۲۰۰۶ منتشر کرد. همانطور که از اسم کتاب پیداست، نویسنده تلاش دارد تا نگاهی تاریخی به وضعیت شیعیان داشته باشد اما تاثیر مذهب تشیع بر تحولات سیاسی معاصر ایران مورد تاکید بیشتری قرار گرفته است. نویسنده ابتدا در یک مقدمه نسبتا طولانی به معرفی کلیاتی از مذهب تشیع پرداخته است. در این مقدمه مباحثی همچون مذهب و سیاست، شکل گیری مذهب تشیع، عقاید و مکاتب فقهی و کلامی عنوان شده است. فصل اول کتاب به چگونگی شکل گیری مذهب تشیع در ایران پرداخته است. مباحثی همچون تصوف و تشیع، دوره قبل از صفویه و استراتژی مذهبی آن دوره و سیستم سیاست مذهبی در دوره صفویه آورده شده اند. فصل دوم کتاب به توسعه مذهب تشیع در قرن های هجدهم تا بیستم پرداخته شده است. پس از نگاه به دوران فترت یعنی از سقوط اصفهان به دست افغانها تا قدرت گرفتن قاجار به عصر قاجار پرداخته و رابطه حکومت با علما در دوران قاجار را بررسی کرده است. فصل سوم به دوران پهلوی و اسلام شیعی پرداخته است. دوران رضاشاه و رابطه آن با مذهب و پس از آن امام خمینی و تفکرات انقلاب مذهبی و در نهایت تفکرات سیاسی علی شریعتی بیان شده است. فصل چهارم به انقلاب اسلامی ایران اختصاص داده شده است. در این فصل به برقراری حکومت اسلامی و تثبیت آن و

پس از آن به نقش فقها پرداخته و در نهایت تاثیر انقلاب بر کشورهای همسایه را به بحث گذاشته است.

در پایان کتاب، مطلبی تکمیلی با عنوان «از امام غایب تا حکومت فقیهان» طی پنج صفحه آورده شده است. در این قسمت نویسنده ابتدا به چگونگی مطرح شدن اسلام سیاسی برای پیروزی انقلاب ایران می‌پردازد و در ادامه به بنیان‌های کلامی شیعه و دلایل لزوم حکومت فقیهان در عصر غیبت اشاره می‌کند.

در این اثر به مانند اکثریت قریب به اتفاق مطالعات چینی، منابع دست اول شیعه جایگاهی ندارد. از منابع این کتاب می‌توان به موارد ذیل اشاره نمود. «تشیع» علامه طباطبایی، «جامعه‌شناسی اسلام» دکتر علی شریعتی، «فلسفتنا» محمدباقر صدر، «خدا، انسان، جهان» شهید مرتضی مطهری، «اصل الشیعه» کاشف الغطاء، «دین و دولت در ایران» حامد الگار، «سایه خدا، امام دوازدهم» امیرارجمند.

نتیجه و نظر

آنچه گذشت تصویری کلی از پژوهش‌های انجام شده در چین در این سی سال گذشته است. می‌توان در مجموع تمام تحقیقات را در یک جمله کوتاه «تحركات شیعیان دوازده امامی در منطقه خاورمیانه در دوران معاصر» خلاصه نمود. این بدین معناست که تاریخ تشیع، فرقه‌های تشیع (زیدیه و اسماعیلیه)، دولت‌های شیعی (فاطمیان و آل بویه)، شیعیان دیگر کشورهای منطقه (پاکستان، آذربایجان، افغانستان و هند، بحرین و یمن و غیره)، کلام، فقه، فرقه‌های کلامی و فقهی تشیع و بسیاری موضوعات دیگر در رابطه با مذهب در میان تحقیقات چینی جایگاهی ندارد.

دیگر آنکه مطالعات محققان چینی تاکنون محدود و متکی به تحقیقات انجام شده در غرب بوده؛ حال یا پژوهشگران مسلمان یا غیر مسلمان، شیعه یا غیر شیعه؛ که چنین مطالعاتی هرگز نمی‌تواند همسنگ و هم‌تراز با تحقیقاتی باشد که مستقیم

از منابع دست اول صورت می‌گیرد. البته نباید توقع بیش از این داشت و آنچه که تاکنون انجام شده را باید به فال نیک گرفت. برای نویسنده این سطور اتفاق افتاده که در برخورد با دانشجویان مقاطع بالای دانشگاهی نام مذهب تشیع برای آنها ناشناس بوده است. چرا که در چین به طور عام ایران یک کشور اسلامی شناخته می‌شود و به مذهب آن چندان توجهی نمی‌شود.

به هر روی اینکه موضوعات بسیاری راجع به مذهب تشیع در میان تحقیقات و نشریات چینی جایی ندارد دلایلی را می‌توان عنوان کرد.

به نظر نگارنده اولین و مهمترین دلیل را باید با نگاهی تاریخی به روابط دنیای اسلام و غرب جستجو کرد. تقابل تفکر اسلامی با غرب سابقه ای بسیار طولانی دارد این در حالی است که این تقابل میان اسلام و شرق شکل نگرفت و از این روی نیاز به چیزی تحت عنوان «شناخت حریف» در شرق احساس نشد. شرق - و در مورد مطالعه ما یعنی «چین» - در تاریخ دویست سال اخیر، خود به گونه ای همدرد با دنیای اسلام در مقابل غرب و تفکر غربی قرار گرفت. درد ناشی از ورود استثمارگران اقتصادی، سیاسی و مذهبی دنیای غرب که علاوه بر آفریقا، خاورمیانه و هند مدتی وارد چین شدند. با موفقیت مائو در برپایی کشوری با ایدئولوژی کمونیستی و پس از آن ادعای رهبری دیگر ملت‌های کمونیسم جهان، باز این تقابل میان چین و غرب تجدید شد. اگرچه سیاست‌های افراطی در دوره انقلاب فرهنگی اسباب نگرانی دنیای اسلام را نیز فراهم نمود، اما پس از مائو و اجرای سیاست‌های جدید، رابطه چین و کشورهای اسلامی تا حد زیادی ترمیم شد. پیش گرفتن همین سیاست‌های باز به پیشرفت اقتصادی و نظامی چین انجامید و خود عاملی برای ادامه تقابل این کشور و غرب تبدیل شد. می‌توان اضافه کرد که تقابل همزمان دنیای اسلام و چین با غرب منجر به یک نوع تغافل عمدی و ساختگی میان دنیای اسلام و چین شد. توضیح آنکه چین بخش عمده ای از پیشرفت خود را مدیون مشغول بودن

قدرت‌های غربی به کشورهایی از دنیای اسلام و مسائل خاور میانه است. لذا طی سی سال گذشته چین از این فرصت و به عبارت بهتر از این تغافل بهترین استفاده را برده و همچنان دوست دارد این وضعیت حفظ شود.

دلیل دومی که می‌توان برشمرده همانا نبودن فرصت شیعه پژوهی و در کل فرصت دین پژوهی در چین است. به دلایل بسیار زیاد - از جمله باقی ماندن آثار افکار کمونیستی و پایبندی برآموزه‌های آن در میان برخی سران حکومت - چین با پدید آوردن فرصت‌های دین پژوهی فاصله زیادی دارد. البته می‌شود به مانند رهبران بهائیت، با فرستادن دانشجویان به دانشگاه‌های چین و انجام و انتشار تحقیقات به زبان چینی یا با انتخاب دانشجویان چینی برای تحقیق پیرامون مذاهب، فرصت‌هایی را ایجاد کرد که البته طی کردن این مسیر، پیش و بیش از همه همت مسئولان را می‌طلبد.

سومین دلیل اینکه ظهور گروه‌های اسلام‌گرای افراطی و بنیادگرا در کشورهای همسایه غربی نظیر افغانستان، پاکستان و بخصوص کشورهای آسیای میانه، و نگرانی چین از نفوذ آنها به این کشور سبب شده تا مطالعات اسلامی در چین با کنترل بیشتری انجام شود.

دلیل چهارم که تقریباً معلوم سه دلیل گذشته است اینکه تحقیقات دینی، چندان برای دانشجویان و محققان چینی مهم نیست. محیطی کاملاً غیر دینی، دور بودن از مفاهیم و اصطلاحات و واژه‌های حوزه دین پژوهی و مهمتر از آن دور بودن از دنیای اسلام و فرهنگ اسلامی سبب شده تا از یک طرف به تحقیقات دینی فکر نکنند و از سوی دیگر با بی‌علاقگی آن را انجام دهند.

آخرین دلیل مشکل زبان است. گرچه زبان انگلیسی اکنون جای خود را در چین پیدا کرده و دانش‌آموزان در مقاطع مختلف تحصیلی به خوبی با آن آشنا می‌شوند، اما زبان عربی و به خصوص در مورد مذهب تشیع یعنی زبان فارسی کمتر

دانشجویی را می‌توان یافت که قادر به مطالعه کتاب‌های فارسی باشد. در اینجا یک نکته در مورد طلبه‌هایی که در مساجد چین مشغول به تحصیل فقه و کلام اسلامی اند و با زبان عربی آشنایی دارند باید بگوییم و آن اینکه آنها نیز به درد دیگری گرفتارند. از یک سو از دنیای سیاست بی‌خبر می‌مانند. از سویی دیگر آشنایی آنها به زبان عربی در اندازه‌ای نیست که بتوانند با دنیای بیرون از چین ارتباط برقرار کرده، کتاب‌های عربی جدید را مطالعه نمایند. زبان فارسی هم که داستانی جدا دارد و کم‌کم از مساجد چینی رخت برمی‌بندد و می‌رود. متأسفانه در برخورد با عده بسیار زیادی از طلاب در شهرهای مختلف چین کمتر کسی را یافتیم که بتواند فارسی متوجه شود. این در حالی است که از قرن چهاردهم تا قرن نوزدهم طلاب علوم دینی چینی برای فراگیری بخش زیادی از معارف اسلامی راهی جز یادگیری زبان فارسی نداشتند، زبان فارسی از دروس اجباری آنها بوده و متون فقهی و کلامی بسیاری به فارسی نگاشته می‌شد.

به دلایل ذکر شده، پژوهش‌ها و مطالعات اسلامی در چین با تاخیر و در عین حال با محدودیت شروع شد. اکنون با گذشت سی سال از شروع مطالعات پیرامون شیعه به نظر می‌رسد در چین چیزی به نام شیعه پژوهی هنوز وجود ندارد. ناگفته نماند، آمار کلی مقالات، کتاب‌ها و پایان‌نامه‌ها و نشان می‌دهد که در دهه اخیر، پژوهش‌ها سرعت بیشتری گرفته است. توسعه طلبی چین و رشد روزافزون جایگاه سیاسی و نظامی‌اش می‌طلبد که در همه ابعاد، زمینه‌های توسعه را فراهم آورد که مهمترین بخش آن همانا تولید علم، تحقیق و پژوهش‌های آزاد است. چین برای حفظ نظام حاکم راهی جز پذیرش این راه ندارد، همچنانکه اعضای مرکزی حزب بر این امر واقف شده‌اند و در صدد ایجاد فضاهای بازتر و دادن آزادی‌های بیشتری هستند.

منابع

1. 吴冰冰，什叶派现代伊斯兰主义的兴起，中国社会科学出版，北京，2004.
2. 王宇洁，伊朗伊斯兰史，宁夏人民出版社，宁夏人民出版，宁夏，2006
3. 王怀德，伊斯兰教教派，中国社会科学出版社出版，北京，1994
4. 郭宝华&王怀德，伊斯兰教史，宁夏人民出版社，宁夏，1992
5. 阿拉伯世界研究，1987第4期，1989第1期，1993第1期，2008第1期
6. 阿拉伯世界，1982第1期，1985第4期，1989第1期，1992第1期，2000第2期，2003第4期，2003第5期，
7. 世界宗教研究，1988第2期，2002第3期，2004第1期。
8. 西亚非洲，1980第5期，1982第5期，1988第6期，1997第6期，1999第4期，2000第2期，2007第2期。
9. 世界宗教文化，1999第1期，2002第3期，2002年第4期。
10. 宁夏社会科学，2000第4期。
11. 国际论坛，2009第1期。
12. 现代国际关系，2005第3期。

ترجمه منابع

- ۱- وو بینگ بینگ، تشیع، ظهور اسلامی گرایمی مدرن، پکن، انتشارات علوم اجتماعی چین، پکن ۲۰۰۴.
- ۲- وانگ یو جیه، تاریخ ایران اسلامی، انتشارات خلق نینگ شیاء، نینگ شیاء، ۲۰۰۶.
- ۳- وانگ خوای دا، فرقه‌های دین اسلام، انتشارات علوم اجتماعی چین، پکن، ۱۹۹۴
- ۴- گو باو خوا و وانگ خوای دا، تاریخ دین اسلام، انتشارات خلق نینگ شیاء، نینگ شیاء، ۱۹۹۲.
- ۵- نشریه تحقیقات جهان عرب، شماره‌های: ۱۹۸۷ شماره چهارم، ۱۹۸۹ شماره اول، ۱۹۹۳ شماره اول، ۲۰۰۸ شماره اول.
- ۶- نشریه جهان عرب، شماره‌های: ۱۹۸۲ شماره اول، ۱۹۸۵ شماره چهارم، ۱۹۸۹ شماره اول.

شماره اول، ۱۹۹۲ شماره اول، ۲۰۰۰ شماره دوم، ۲۰۰۳ شماره سوم، ۲۰۰۳ شماره پنجم.

۷- نشریه تحقیقات ادیان جهان، شماره‌های: ۱۹۸۸ شماره دوم، ۲۰۰۲ شماره سوم، ۲۰۰۴ شماره اول.

۸- نشریه غرب آسیا و آفریقا، شماره‌های: ۱۹۸۰ شماره پنجم، ۱۹۸۲ شماره پنجم، ۱۹۸۸ شماره ششم، ۱۹۹۷ شماره ششم، ۱۹۹۹ شماره چهارم، ۲۰۰۰ شماره دوم، ۲۰۰۷ شماره دوم.

۹- نشریه فرهنگ‌های جهان، شماره‌های: ۱۹۹۹ شماره اول، ۲۰۰۲ شماره سوم و چهارم.

۱۰- نشریه علوم اجتماعی نینگ شیا، سال ۲۰۰۰، شماره چهارم.

۱۱- نشریه کنکاش‌های بین‌المللی، سال ۲۰۰۹، شماره اول.

۱۲- نشریه روابط بین‌المللی معاصر، سال ۲۰۰۵، شماره سوم.

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی